

*Farkas Judit***Leválni a köldökzsinórról:
Ökofalvak Magyarországon****Nagy Károly András könyvismertetése***

Farkas Judit könyvét sok motívum kíséri végig, de központi jelentősége – amely tudományterületének alapelveiből is adódik – az emberi viselkedés interpretációjának nagyszámú lehetőségében van. A kulturális antropológiában az értelmezés a vizsgált közösségek belső viszonyainál kezdődik, és elérkezik az ember univerzális jegyeinek fölfedéséhez. Az emberek közti, valamint a környezetükkel való érintkezések különböző jelentésekkel bírhatnak, melyek végső soron a kultúra rendszerébe ágyazódva kapcsolódnak össze. Ezáltal koherensen jelennek meg a vizsgált közösségeket alkotó egyének tudatában és adnak számukra eligazítást az élet mindennapi és nem mindennapi helyzeteiben.

A szerző ilyen jelentések nyomába eredt, amikor körülbelül egy évtizede elkezdett foglalkozni az ökofalvak témájával. A kötet tulajdonképpen ennek a kutatómunkának az összefoglalását adja, az eddig a témában írt tanulmányainak legjava jelent meg összegyűjtve.

A könyv stílusa irodalmi igényű, ívelt szerkezetű, melyben a tudományos munkák nem a megjelenés idejének megfelelően következnek egymás után, hanem többnyire laza, ám önmagában mégis téma szerint kapcsolódva és eredeti megjelenésükhöz képest többé-kevésbé átdolgozva a tanulmányokat, így közvetlenül utalnak is egymásra, ami koherensebbé teszi a kötetet. Szerkezetileg két részre tagolódik, a művek első fele az ökofalvakról általánosan szól, a továbbiakban pedig egy-egy adott ökofalura vonatkoztatott esettanulmány következik.

A kötet első, először a Kovász oldalain megjelent tanulmánya (2014/1–4, 43–66. o.) az ökofalu mint olyan meghatározásával és történelmi előzményeivel foglalkozik. A viselkedésben megragadható (vegyszermentes élelmiszer-termelés, természetbarát technológiák, megújuló energia, fogyasztáscsökkentés, lokalizáció) jellemzők mellett Farkas Judit úgy látja, kulturálisan az autonómia fogalmának van központi szerepe az ökofalvat alapítók és beköltözők szempontjából. A status quo logikájából történő tudatos kilépés és a saját út fölállalá-

* Nagy Károly András az Eötvös Loránd Tudományegyetem Humánökológia szakos hallgatója.

sának radikális cselekedete az ökofalvak megalkotott – nem hagyományos úton létrejött, hanem választáson alapuló, célként megfogalmazott – közösségeihez vezeti el ezeket az egyéneket. A többségi társadalomban elterjedt vélemény szerint ez a kilépés tulajdonképpen menekülés. Az ökofalvak lakói azonban nem így látják, „*hanem a világ társadalmi-ökológiai rendszerébe mélyen beágyazott résztvevőinek tekintik önmagukat*” (22. o), egyben mintát szeretnének mutatni. A meghatározás után szó esik az ökofalvak nemzetközi előzményeiről, a történelemben előforduló megalkotott közösségekről, a XIX. század ipari forradalmát kritizáló kezdeményezéseiről és a XX. században megjelenő ellenkulturális és (új) vallási mozgalmakról. Végül a közvetlen magyar előzmények taglalása történik, történetükről, valamint a szocializmus korszakában életre kelő zöld mozgalomról és a vidékre irányuló migrációs folyamatokról.

Ezt követően a szabadság esik górcső alá; mit jelent ez az ökofalusiak számára? A szerző ezt a kérdést közvetlenül a természetre, a közösségre és az időre alkalmazva Isaiah Berlin kettős szabadság fogalma, a függés/függetlenség dichotómia alapján értelmezi. A természet az általunk ismert fogyasztói társadalom folyamatainak függvénye, ezt a relációt azonban az ökofalvak igyekeznek megfordítani, az itt élők a természettől függve képzelik el a szabadság megélését, a nem feltétlenül politikusnak jelölt, de kulturálisan elgondolt „elnyomástól” távol. A közösség hasonlóképpen kifejezi a függést és a függetlenséget: a városokban az egyéni lét a választási szabadság mellett olykor a gyökértelenség és a kiszolgáltatottság képét mutatja, ez a szocializáció pedig dilemmákkal terheltté teszi az ökofaluban kialakítandó közösséget. A közösség ugyanis az előzményekhez képest minden esetben önkorlátozást kíván meg az egyénektől, azonban ennek különböző foka és minősége lehetséges. Az időtől való függés – melyet a kötet kilencedik tanulmánya mélyebben földolgoz – is más jelentést kap a korábbi életformában megélthez képest, amely leginkább a paraszti, archaikus társadalmak tapasztalására jellemző. Ahogy Michael Walzer mondja, „*[e]gy bizonyos értelemben az elnyomás szabaddá teszi az embereket, s minél radikálisabb az elnyomás, annál radikálisabb a szabadság*” (idézi Rév István: Az atomizáció előnyei; Replika 23–24, 1996, 154. o.), így az ökofalusiak szabadsága a korábban tapasztaltakhoz mérten radikális szabadság. Az ezt vállaló egyéneknek meg kell tanulnia kialakítani a külvilágtól történő függés radikálisan más módozatait és együtt élni azokkal.

A következő tanulmány témája a közösség, azon belül a róla alkotott képek és a hozzá kapcsolódó, előbb is emlegetett dilemmák. Az ökofalusiak által hangsúlyozott kép sokban hasonlít Tönnies Gemeinschaftjához. Az eddigi folyamatosság megtört, ami zavarokhoz

vezetett a szociális-mentális egyensúlyban, ezt szükséges kijavítani a korábbiakhoz való visszanyúlással. A közösségnek kölcsönös segítségnyújtáson, helyi-fizikális kapcsolódáson kell alapulnia, valamint szereteten, tolerancián, közös értékrenden, de legyen diverz is stb. Mindezekben például a hazai kultúrkörnyezetből származó köznapi megfigyelő is fölfedezi a nehézségeket, melyeket valamiképpen át kell hidalni. A tanulmány ez alapján megmutatja, hogy a tényleges meghatározások, kísérletek sok buktatót tartogathatnak, amelyek ahhoz vezethetnek, hogy a kialakított közösségek fölbomolnak. Ennek lehetősége reális, de a Magyarországon is elterjedt önkéntes közösségek elegendő bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy ezek a nehézségek meghaladhatók.

A negyedik tanulmány a vallással és a hittel foglalkozik. Az ökofalvak közösségeire többnyire jellemzőek spirituális jegyek, melyek néhol a vallásosságban nyilvánulnak meg. Ez kifejezetten fontos lehet mind az ökofalu-kísérletek sikerességéhez, mind a közösségek összetartásához. Mint sok másban, ebben a témában is tapasztalhatók az egyes ökofalvak minőségi különbségei: a személyes vagy szinkretista, különböző hagyományokból megkonstruált vallásoktól kezdve a közös, egységes vallásig bezárólag. A vallásosság összekötő szerepe mellett igyekeznek figyelni arra, hogy az ne legyen konfliktusforrás, a közösség ép működése miatt. A korábban említett tolerancia mint érték itt kifejezésre jut.

Kapcsolódva az előző témához, szó esik ezután az ökofalvakban előforduló természetihtről. Kelet-Közép-Európa sajátos természetihitét, a vallásszociológiában újpogányként megnevezett, a hét-köznapokban „sámán”, „ősmagyar” stb. hit lényegét legrövidebben úgy lehet megfogalmazni, hogy a *„természet szoros kapcsolatban van az emberrel és a néppel, nemzettel, és fordítva: a nemzet a lokális természettel”* (95. o.). Ez a hit keveredhet más meggyőződésekkel is, mint például a Gaiáról alkotott vagy a kiterjesztett közösségfelfogás, melyben a természet egyes elemei spiritualitással bírhatnak. Utóbbihoz kapcsolódóan jellemző ökofalusi gyakorlat spirituális helyek kijelölése a locuson belül. Az előbbi definícióból következően még további elem lehet például a magyarság kitüntetett szerepében való hit, illetve az a gondolat, hogy a globális krízisből a helyi tradícióhoz való fordulással lehet kijutni.

A következő írással eljutunk az esettanulmányokhoz, ebben a somogyvámosi Krisna-völgy vallásáról tájékozódhatunk. A Krisna-tudatúak tanai szerint nem a test bír lélekkel, hanem fordítva. A hinduizmusból következően lélekvándorlásról van szó, mely során az örökkévaló lélek jó cselekedetekkel egyre magasabb minőségű, de esetleges formában ölt testet. A Krisna-hit szerint a lélek jelenlétét

a tudat megléte bizonyítja, amely minden élő jellemzője, de egyúttal nincs kizárva, hogy az életteleneké is. Ez megkívánja az erőszakmentesség parancsolatát a környezet felé, s ebből következik a Krisna-tudatúak ökológikussága. Ebben az írásban láthatóvá válik, hogy a köznapi rítusok hogyan kapnak vallásos értelmet egy olyan ökológikus közösségben, melynél elsőrendű szerepe van a vallásnak: a közvetlen környezet (szinte) minden eleme morális jelentőségűvé válik. Meglátásom szerint, itt egy durkheimihez hasonló funkcionalista értelmezésben az ismétlődő rítusok mindig megújítják és megerősítik az egyén cselekvésének helyességét, egyben a közösséghez, a szűkebben vett társadalom felé irányuló kapcsolatát is. A kötetből eltekintve, messze vezető gondolat lehet azon kérdésfeltevés, hogy az ökológikus hétköznapi rítusok milyen hatással vannak a zöld elveket vallók közösségére, hatnak-e a kapcsolatok megerősítésére.

A hetedik tanulmány az ökofalu-identitásról számol be, konkrétan Gyűrűfű történetéről. A falu a szocializmus faluromboló politikájának és a negatív vidéki folyamatoknak, egyben a rendszerrel szembeni ellenállásnak a jelképe lett. A rendszerváltás időszakára teljesen elnéptelenedett, az eredeti lakosság a szomszédos településekre vagy messzebb költözött. Az elsők között létrehozott ökofalu történetéhez felhasználták az eredeti faluról szóló diskurzust, az új lakók fölvetették a kapcsolatot a korábban itt élőkkel, létrehozva egyfajta kontinuitást. Az ökofalu egyben a negatív globális és fogyasztóelvű folyamatokra is reflektál, fölveve a velük szembeni ellenállás pozícióját.

A következőkben a hely értelmezése történik meg: a szerző az ökofalu kritikai oldalát vizsgálja meg. Elhelyezi a Keith Halfacree, brit szociológus által fölvetett vidék-kategóriák között mint a radikális ruralitás térbeliségét. A „*természeti környezetébe mélyen beágyazott, decentralizált, megközelítőleg önálló életmódot*” (145. o.) fölállaló diskurzus az egyik ökofalu lakosainak tapasztalatain keresztül körvonalazódik. Az adott ökofalu egy már létező településbe tagozódott be, az egyik utolsó utcáját lakták be. Az ilyenkor jellemző térbeli és szociális elkülönülés volt megfigyelhető, az őslakos/gyűttment ellentét problémája. Egy másik érdekes szempont is fölvetődik, mégpedig az, hogy a beköltözők mihez kötődnek. Elképzelhető ugyanis, hogy az egyén az adott lokalitáshoz nem, de a közösséghez kötődik, s azt követi identitásában. A tanulmány Manuel Castells elméletét követve értelmezi az ökofalusi térbeliséget, amely a mai világunkra például a tömegkommunikáció új formáival jellemezhető, lokalitástól elszakadt áramlások terének beszűkítését célozzák meg, és helyette a helyek terét, a korábban is említett archaikusra hajazó formákat igyekeznek megvalósítani.

Az utolsó előtti tanulmány az időről szól. Az erről való diskurzus érinti az ökofalvak kulturális logikájának lényegét, ugyanis az itt lakók élete nagyban függ attól, mire fordítják saját idejüket. Mindegyik ökofaluban valamilyen szinten megpróbálnak függetlenedni a külső ellátási láncoktól, így mindenhol előfordul a föld- és kertművelés, az állattartás. Ez és a környezetkímélő, alacsony energia- és anyagigényű technikák alkalmazása ahhoz vezet, hogy személyes energiájukból, egyúttal idejükből többet tegyenek bele a háztartások, a gazdaságok működésébe. Így a paraszti jellegű időfelhasználás keveredik, és sokszor ütközik a polgári (lévén általában értelmiségiek költöznek ki) életvitel igényeivel (kulturálódás, aktív szabadidő-használat stb.). Ezt olyan megfontolásokkal próbálják enyhíteni, mint az önkéntes egyszerűség és a közösségi munkamegosztás.

Végül az ökofalvak étellel, élelmezéssel kapcsolatos gyakorlatai és fölfogása kerül terítékre. Az étkezéstről szóló megfontolások visszatükrözik a nemzetközi táplálkozási mozgalmak elveit, melyek az élelemhiány megszűntével föllépő új kockázatokra reflektálnak (például GMO, tartósítószer). A „slow food” mozgalomtól átvett, a fogyasztók jóllétét előtérbe helyező elvtől kezdve (Good), a biztonságos forrásból származáson keresztül (Clean) a termelőkkel szembeni méltányosságig (Fair) mind jelen van az ökofalvaknál, tehát fölértékelődik a „helyi” és a „minőségi” szempont. Az organikus gazdálkodás továbbá segít abban, hogy közelebb kerüljön a lakókhoz a természet, akár úgy, hogy – az átlag életmódtól némileg idegenként – nyersen leszedik és megeszik, amit megtermelnek. Az önellátó biotermelés nem mindig teszi lehetővé a folyamatos ellátottságot, ezért olyan forrásokhoz nyúlhatnak, amelyek nem megszokottak, de például a hagyományos paraszti társadalom is ismerte őket. Így lehetséges például, hogy olyan növényeket fogyasztanak el, amelyeket más esetben gaznak ítélnék.

A kötet, mint láthattuk, az ökofalvak jelenségének különböző oldalait és ezek értelmezési lehetőségeit mutatja be. Gyakorlati és elméleti dilemmák jelennek meg, melyek a tudományos közönség érdeklődésén túl azoknak is mondandóval és releváns ismeretekkel szolgálhat, akik további szempontokat igényelnek saját életmódjuk vagy elveik kialakításához. Ezt a közérthető megfogalmazás is segíti, illetve némileg ehhez kapcsolódóan azt is érdemes megemlíteni, hogy a könyvbe bekerült az ökofalvak elhelyezkedését mutató térkép és fényképek, melyek közvetlenül illusztrálják a tanulmányokat.

Visszatérve a tudományos szempontokhoz, az értelmezési keretek sokszínűsége egyben azt is jelenti, hogy témánk több diskurzusba is beágyazódik. Az ökofalu része a vidékről szóló diskurzusnak, ahol

az egyik olvasatban mint a vidék revitalizációját szolgáló képződmény, ezzel szemben pedig lehet egy szociális kontextusától idegen, nem szervesen létrejött, tervezett dolog (lásd még Kovách Imre: *A vidék az ezredfordulón: a jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*; Argumentum–MTA TK SZI, Budapest, 2012, 36. o.). A kötet elsősorban az ökofalvak belső viszonyaira koncentrál, és a tágra értelmezett (kulturális, gazdasági stb.) külvilág egy pár hangsúlyosabb részen kívül nem jelenik meg konkrétan (például a történeti előzményeket, Gyűrűfűt és a helyről szóló diskurzus elemeit taglaló részek), így az olyan kérdések részletes megválaszolására nem volt lehetőség, melyek az ökofalvakat össztársadalmi, magyar vagy globális kulturális kontextusban helyezik el. E szempontok alapján a kötet nem átfogó jellegű, azonban ez nem is volt célja a szerzőnek.

Egy másik lehetséges tényező, hogy milyen helyet foglal el az ökofalu a zöld mozgalmakon belül. A tanulmányok mind utalnak rá, hogy a radikalitás pólusának kategóriáját jelenítik meg a mérsékelt hozzáállással szemben. Az „ideológiai szigorúság” olyan messzire viszi a beköltözőket, amit sok környezettudatos egyén önmaga nem tud vagy nem akar vállalni. Tágabb szempontok alapján a jelen korban kritikai erővel bír az ökofalu, innovációs kísérletként határozható meg, ahogy a szerző is teszi egy helyen, de értékelhetik zsákutcának is. A sokféle olvasat szüntelenül arra mutat, hogy későmodern társadalmunk alapállása a relativizmus, mégis lehetséges kiegyezni abban, hogy az ökofalu jellemzően korunk terméke és – ahogy a kötet léte is bizonyítja – tartósan velünk van ahhoz, hogy megfigyeljük, beszéljünk róla, esetleg közvetlenül megtapasztaljuk. (L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018, 197 oldal)